

DESCOPERIRI DACICE DE EPOCĂ ROMÂNĂ DE LA BIHAREA

de SEVER DUMITRAȘCU

O fericită concidență face ca marii sărbătoriri a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat și independent condus de Burebista să-i putem asocia și o memorabilă dată istorigrafică: *împlinirea unui secol de la apariția primei sinteze științifice românești asupra istoriei geto-dacilor*. Ne gândim la „memorabila punere în scenă a geto-dacilor prin cuprinzătoarea lucrare — adevărat Muzeu de știri —”, cum deosebit și frumos o caracteriza cu măiastra-i pană un alt învățat și mare om de cultură român C. Daicoviciu¹, la lucrarea lui Grigore Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, apărută la București în 1880.

Același arheolog și strălucit epigrafist care a fost C. Daicoviciu mai remarcă acum un deceniu și jumătate (1965) încă câteva date memorabile din istoriografia românească cu privire la civilizația și cultura geto-dacilor :

„Se împlinesc aproape patru decenii și jumătate (în 1965, *n.n.* — S.D.) de când o echipă a Institutului de arheologie și numismatică a Universității Române din Cluj, sub conducerea competentă și entuziastă a profesorului D. M. Teodorescu, călca, cuprinsă de o pioasă curiozitate științifică, teritoriul sacru al așezărilor și cetăților dacice din Munții Orăștiei : Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Grădiștea Muncelului etc. inițiind primele investigații atât de profunde și promițătoare“.

„Monumentala operă a lui V. Pârvan *Getica* numără aproape 40 de ani (azi peste cinci decenii *n.n.* — S.D.) de la triumfala ei apariție“.

„Și se încheie, acum, două decenii (în 1965, *n.n.* — S.D.) de la așezarea pe noi și proaspete baze materiale și științifice a cercetării sistematice a complexului dacic din Munții Orăștiei de către colectivul «Traiului dacic» al centrului clujean“.

„În Muntenia, la marile așezări știute și, în bună parte studiate pînă acum, ca Zimnicea, Tinosul, Piseul Crăsani, Popești, s-a adăugat în ultima vreme și marea așezare de la Cetățeni (Cîmpulung Muscel)“.

„Surprinzător de numeroase sînt descoperirile recente de puncte fortificate, mai mari sau mai mici, pe teritoriul Moldovei“, dintre care amintește Barboși, Bîtea Domnei și altele.

„Oltenia era de mult cunoscută prin cîteva așezări (fortificate sau nu) dacice. Recent se constată însă un complex de cetăți daco-gete, așezate pe înălțimi, cu așezări pe diferite terase, în hotarul satului Ocnița (Ocnele Mari, raion R. Vîlcea), iar două puncte întărite s-au identificat la Polovragi (r. Novaci), iarăși pe înălțimi de aproape 1000 de metri“².

De la această trecere în revistă au apărut alte două sinteze asupra epocii clasice geto-dacice datorate cunoscuților cercetători H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană* (Cluj, 1972) și I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa* (București, 1975). S-au efectuat importante cercetări la *Răcătau* și Brad în Moldova,

¹ C. Daicoviciu, *Lumea geto-dacă*. O „trecere în revistă, în Revista Muzeelor“, număr special, II, București, 1965, p. 391.

² Ibidem, p. 391—393.

la Cîrlomânești în Muntenia și au apărut numeroase studii semnate de venerabili arheologi ca R. Vulpe, D. Berciu, D. Popescu sau de cercetători viguroși dintr-o generație nouă de arheologi români : C. Preda, Al. Vulpe, M. Babeș, I. Glodariu, I. Ionișă, V. Căpitanu, M. Turcu, N. Chidioșan, N. Conovici, V. Ursachi și mulți alții. S-au făcut cercetări promițătoare privind istoria și arheologia geto-dacilor din Crișana și din celelalte provincii istorice românești.

În aceeași trecere în revistă C. Daicoviciu mai amintea, pentru istoria dacilor liberi de epocă romană din vestul României, descoperirile dacice de *Sîntana*, jud. Arad și *Medieșul Aurit*, jud. Satu Mare, cercetate mai îndelung, în ceea ce privește *Medieșul Aurit* prin sistematice săpături arheologice. Aceștia le mai

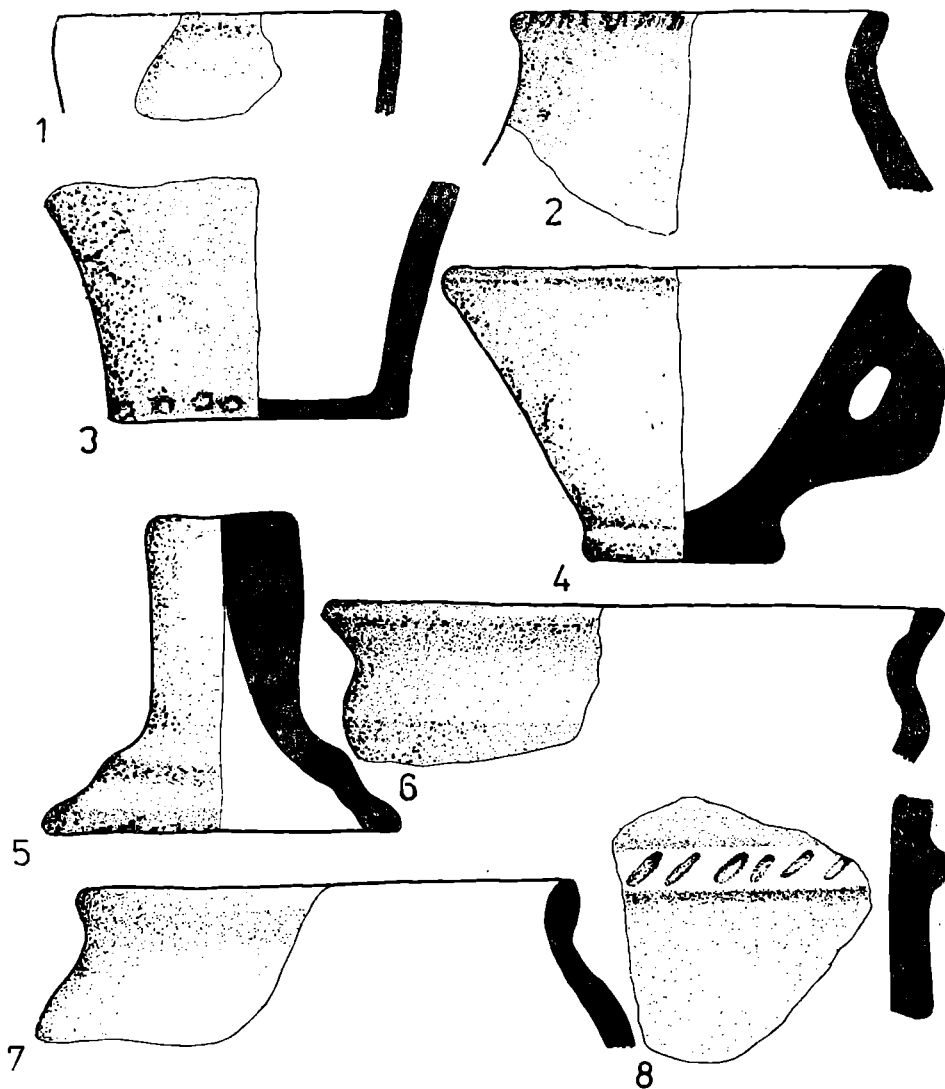

Fig. 1 — Ceramica dacică descoperită în așezările culturii tumulilor transcarpatici (după L. V. Vakulenko, op. cit., pl. XVI)

putem adăuga cercetările de la Moroda (jud. Arad), Cociuba Mare, Girișul de Criș, Tinca și Rîpa (jud. Bihor)³.

În cele ce urmează ne vom opri la o cercetare mai recentă apărută în urma săpăturilor arheologice efectuate mai îndelung la Biharea în cunoscuta stațiune arheologică.

Nivelul arheologic dacic de la Biharea constă, deocamdată, din materialul descoperit în 28 de gropi⁴ datînd din epoca romană (sec. II—III e.n.), obținut prin săpăturile efectuate în anii 1977, 1978 și 1979 în partea de stațiune de la nord de cetatea de pămînt datînd de la sfîrșitul epocii prefeudale.

Gropile cu material dacic preroman sau roman sînt, în genere, considerate de mulți cercetători ca gropi de provizii, devenite gropi de resturi menajere sau de-a dreptul gropi de resturi menajere. Există însă și unele păreri, care, pentru anumite gropi, socotesc că au avut o altă destinație. Astfel, pentru gropile de la Poiana, dar și pentru alte descoperiri, de la Tisești, Sighișoara, Piscul Crăsani, Tinosul, Cetățenii din Vale, Cirlomănești⁵ și Pietroasele — Gruiu Dării⁵ se socoteste că funcționalitatea lor rituală este legată de unele practici religioase, de cultul focului sau de alte destinații specifice. Această părere este împărtășită și de R. Vulpe. Desigur, ne referim la gropi în care au apărut figurine de lut ars împreună cu fragmente de vatră, ceramică locală și de import, obiecte de metal, cenușă, cărbuni, oase de animale.

La Biharea în cele 28 de gropi a fost găsită mai ales ceramică, compusă din cele două cunoscute categorii :

- ceramică dacică tradițională *lucrată cu mîna* — cești și vase-borcan ;
- ceramică dacică *modelată la roată* din pastă cenușie — oale, fructiere, chiupuri în număr mic), vase mici ;
- ceramică *cărămizie* de factură romană provincială, de import sau modelată și arsă pe loc.

Gropile — unele dintre ele în formă de sac, altele tronconice, cîteva avînd pereții arși — par a fi avut o destinație specială : pereții sînt păstrați intacti, ceea ce, în cazul unor gropi menajere, prin umplerea lor succesivă și treptată în condiții de intemperii repetate ar fi greu de explicat, desigur nu imposibil. Intr-o asemenea groapă cu fundul conic, cu pereții arși, într-un strat de cenușă și cărbuni a fost găsit un craniu uman. Intr-o altă groapă de același tip, greu de explicat, dar, nu greu de admis ca groapă de cult, căci avea fundul, de asemenea conic (ca o pilnie), s-au găsit fragmente de semințe, pare-se de cîneșă. Nu deținem, încă, o analiză paleobotanică în acest sens, ceea ce implică încă prudență și discutarea destinației acestei gropi. În alte gropi s-au găsit cești dacice întregibile, frumos ornamentate ; una lucrată din pastă mai fină, pare-se cu destinație oarecum aparte.

În toate gropile (în formă de sac sau conice) s-a constatat că ceramica era întotdeauna asociată, cea dacică cu cea de factură romană provincială. Această constanță a materialului descoperit, care permite plasarea sa în timp, este însă și de natură să ne îndemne la o mai atentă discuție, în sensul admiterii, atît cît permite materialul arheologic concret, a unei influențe, în sensul romanizării culturii materiale a dacilor liberi de epocă romană de la Biharea.

Admițînd, ca ipoteză de lucru, pînă la proba contrarie și la noi descoperiri (amintim că la Biharea nu a fost găsită pînă în prezent nici o locuință, ci numai gropi, o necropolă ?), părerea noastră că gropile de la Biharea sînt morminte, gropi de cult sau cu destinație specială, nemenajeră, credem că la dacii liberi din vestul și nord-vestul Daciei romane va trebui să operăm diferențieri mai nuanțate, pe zone geografice și culturale și, eventual, nivele cronologice pentru epocă romană.

³ Cf. pentru majoritatea descoperirilor și bibliografia respectivă S. Dumitrașcu, *Dacii liberi din Crișana (secolele II—IV e.n.)*, în *Lucrări Științifice, Istorie, Oradea*, 1976, p. 6—12 ; idem, *Dacii liberi din vestul și nord-vestul României (sec. II—IV e.n.)*, în „Crisia”, VII, Oradea, 1977, p. 65—76.

⁴ Rezultatele obținute în anii 1977—1978 au fost publicate într-o notă preliminară, S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice dacice de epocă romană la Biharea*, în „Ziridava”, XI, (Oradea), 1979, p. 195—214.

⁵ Cf. Fl. Preda, V. Dupoi, *Figurine de lut antropomorfe geto-dacice descoperite în așezarea de la Pietroasele-Gruiu Dării (jud. Buzău)*, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p. 83, n. 27.

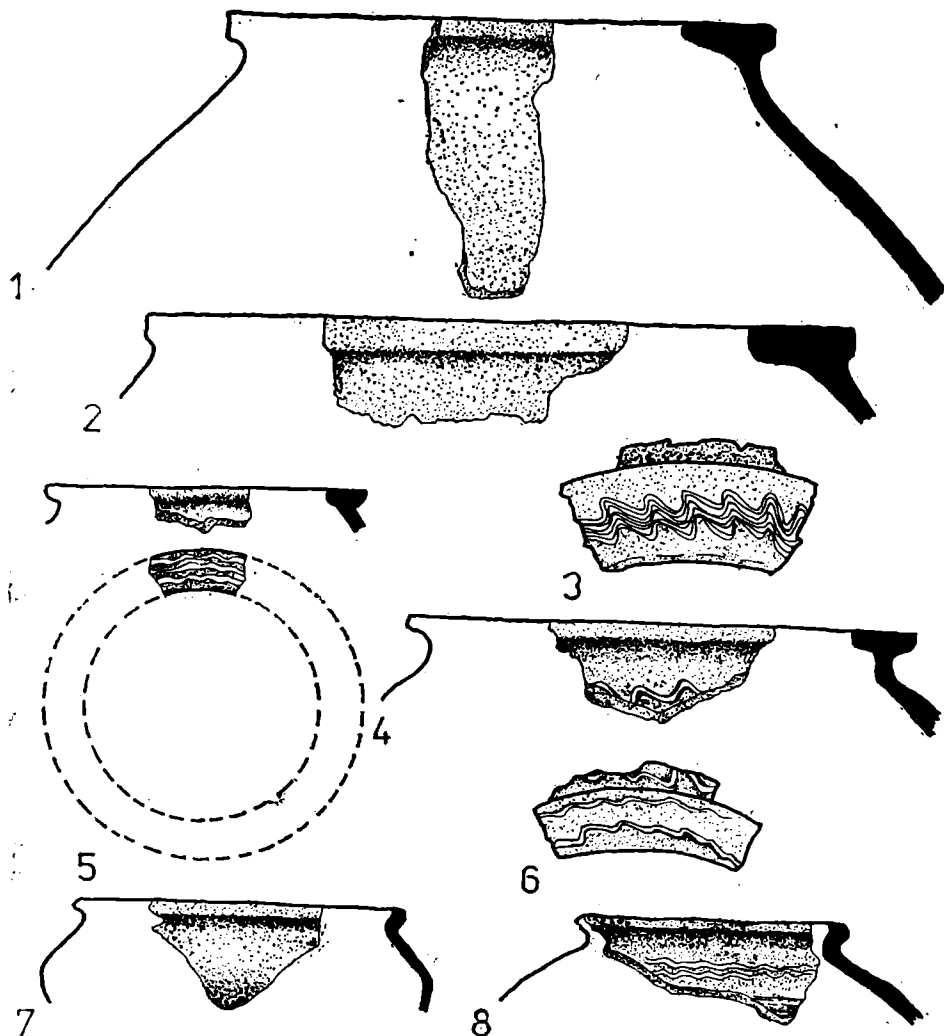

Fig. 2 — Fragmente de chiupuri de tipul Medișeui Aurit lucrate la roată și ornamentate cu benzi de linii simple și în v al (după L. V. Vakulenko, op. cit., pl. XV)

Astfel am avea :

1. *Grupul Sintana* — *Olari* din Cîmpia Aradului, cu morminte ce constau din resturi funerare depuse în gropi și în urne. Ne referim, în primul rînd, la descoperirea de la *Olari*⁶.

2. *Grupul Biharea* — (eventual *Oradea-Sere* ?) cu morminte ? sau *gropi de cult*, în care s-au găsit ceramică, cărbuni, cenușă, oase de animale și într-o singură groapă un *craniu*.

3. *Grupul din estul R. P. Ungare*, cu descoperiri puse în valoare de M. Părducz, Z. Visy și recent de cercetătoarea maghiară de la Muzeul din Debrețin (Debrecen — R. P. U.), M. I. Nepper, prin descoperirile de la *Biharkeresztes* și

⁶ *Aradul permanentă în istoria patriei*, București, 1978, p. 75 : fig : Urnă funerară datată în secolele II—III e.n., descoperită la *Olari*.

*Berékböszörmény*⁷, unde apar gropi cu ceramică dacică aparținând dacilor ce conștiau cu iazygii după pătrunderea acestora în Cîmpia Tisei.

4. *Grupul Medieșul Aurit* din nordul Crișanei, în zona de întîlnire a Cîmpiei Someșene cu Țara Oașului, avînd o necropolă de epocă romană de tipul cu mormintele plane, cu resturile funerare depuse în urne cu capac sau, mai rar, în gropi funerare. Deoarece asupra atribuirii etnice a descoperirilor de la Medieșul

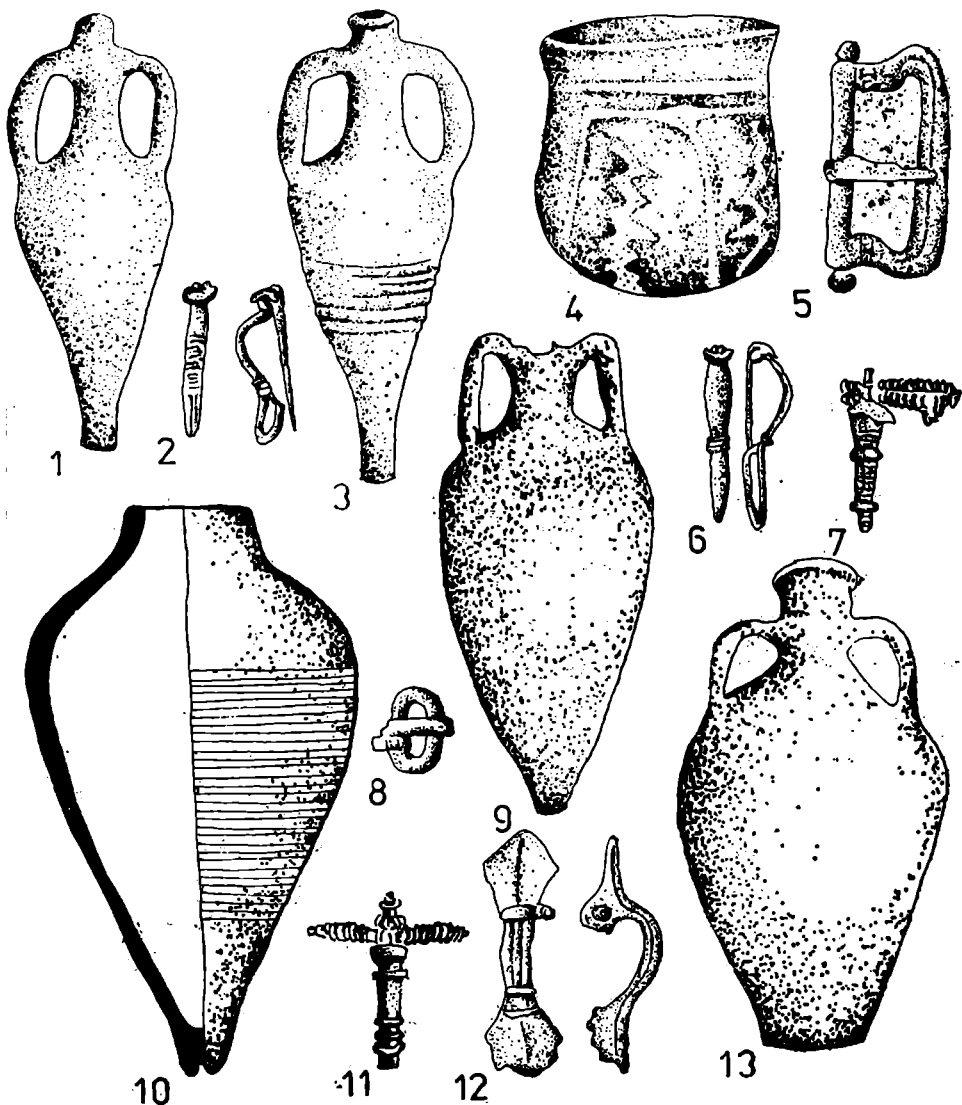

Fig. 3 — Ceramică și piese romane de import descoperite în mormintele culturii tumulilor transcarpatici (după L. V. Kakulenko, op. cit., pl. XVIII)

⁷ M. I. Nepper, *Dák leletek Biharkeresztes-toldi útfélről*, in *Déri Múzeum Évkönyve*, Debrecen, 1972, p. 67—88, fig. 6.

Aurit s-au dus discuții contradictorii⁸, amintim că în 1977 cercetătorul vest-german R. Kenk, specialist în studiul culturii Przeworsk, consideră din punct de vedere etnic descoperirile de la Medieșul Aurit ca dacice („der dakischen Siedlung Medieșul Aurit bei Satu Mare“)⁹, confirmând părerea cercetătorului polonez K. Godlowski, de asemenea specializat în studierea culturii Przeworsk, că Medieșul Aurit nu poate fi încadrat acestei culturi, ci este o așezare (cu cartier de olari) și necropolă dacică.

5. *Grupul din Slovacia* de est, cu descoperiri la care încă, după câte știm până în prezent, nu li s-a precizat tipul de morminte, de necropole¹⁰.

6. *Grupul Călinești-Iža*¹¹ cu morminte tumulare, din Țara Maramureșului, respectiv depresiunea intracarpatică a Maramureșului, grup cercetat de arheologii români și sovietici (E. A. Balahuri).

7. *Grupul descoperirilor cu morminte tumulare*¹² transcarpatice, din Ucraina transcarpatică. În ce privește acest grup, amintim că cercetătoarea ucraineană L. V. Vakulenko a publicat material descoperit în acești tumuli și așezările corespunzătoare, constând din cești dacice, chiupuri și material roman de import (vezi fig. 1, 2, 3).

8. *Grupul Lipița*, cu morminte plane, cu resturile cinerare depuse în urnă (Lipița, Grinevi, Zvenigorod, Balatnoe), recent cercetat de arheologii ucrainean V. M. Ciglik, care consideră că descoperirile respective aparțin costobocilor¹³.

Pe baza acestor descoperiri, credem, se poate admite existența, la grupurile dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul Daciei romane, a trei tipuri de morminte: în gropi, în urne, tumulare. Desigur, cercetările viitoare urmează să aducă încă noi precizări și detalii.

În ce privește cea de a doua problemă ridicată de descoperirile dacice de epocă romană de la Biharea, constanta prezență a ceramicii romane provinciale, de import sau lucrată pe loc, a unor piese romane de bronz, amintim că aceasta este o constantă a tuturor descoperirilor dacice de epocă romană din Crișana (zona Cîmpiei Aradului, Medieșul Aurit, jud. Satu Mare). La descoperirile cunoscute adăugăm o serie de noi piese provenind din două zone ale Crișanei mai puțin cercetate:

1. *Cighid*, satul Ghioroc, com. Ciurmeghiu, jud. Bihor, este situat la sud de Salonta, de unde nu se cunoșteau pînă acum descoperiri de epocă romană. Recent, cu ocazia unor săpături de pămînt executate pe un canal de desecări, lângă gara Cighid, a fost găsit întîmplător un chiup mare¹⁴, cărămiziu, lucrat la roată, cu buza (reconstituită în întregime) puternic fațetată. Este asemănător chiupurilor romane descoperite la Micia, în cunoscutele ateliere de modelat ceramică.

2. *Otomani*, jud. Bihor, comună situată în valea Ierului, afluent pe dreaptă, spre nord, a Bărcăului, într-o zonă cu terase înalte ale râului și lunci întinse înmlășinate. De aici provine un opaiș roman (lucernă) de luat ars, lucrat din pastă cărămie, cu corpul rotund, minier și „ureche“ pentru fitil (sec. II—III e.n.)¹⁵ (L — 10 cm; ø 6,5 cm).

⁸ K. Horedt, *Archäologische Deutungen III. Zur Deutung der Siedlung und das Graberfeldes von Medieșul Aurit, jud. Satu Mare*, în „Apulum“, XI, 1973, p. 91—98.

⁹ R. Kenk, *Studien zum Beginn der jüngereu römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur*, în *BerRGK*, 58, 1, Mainz, 1977, p. 164—394, p. 362, n. 818.

¹⁰ M. Lamiova-Schmiedlová, *Römerzeitliche Siedlungs-keramik in der Südoslowakei*, în *SlovArch*, 2, Bratislava, 1969, p. 403—491.

¹¹ E. E. Balahuri, *Untersuchung archäologischer Fundstellen in der Karpatoukraine in der Jahren der Sowjetmacht*, în *SlovArch*, XXIII, 2, Bratislava, 1975, p. 282—282 (Iža I, Iža II, Vinohradovo, Horbki, Velikaja Palad).

¹² L. V. Vakulenko, *Pam'iatki pidgir'ia Ukrainskih Karpat perșoi polovini i tisiaciolittia n.e.*, Kiev, 1977, pl. XV, XVI, XVIII.

¹³ V. M. Ciglik, *Naselenija verchn'ogo Podnistrov'ja porsich stolit nasoi eri (Plemena lipic'koi kul'turi)*, Kiev, 1975, p. 150; cf. și I. Ioniță, în *ArchMold*, IX, 1980, p. 144—145; cf. N. Gostar, *Ramura nordică a dacilor: Costobocii*, în „Buletinul Universităților V. Babeș și Bolyai“, Șt. Sociale, Cluj, I, 1—2, 1956.

¹⁴ Muzeul Țării Crișurilor, inedit.

¹⁵ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. nr. 9761.

3. *Valea lui Mihai*, jud. Bihor. Situat în aceeași zonă ca și Otomani. De aici provin trei piese de factură romană :

— *Opaiț roman de luat ars*¹⁶ (lucernă), lucrat din pastă grosieră, de culoare negricioasă. Are corpul rotund, minier și „ureche” pentru fitil (ruptă în vechime). L—7 cm ; ø 5,5 cm).

— *Vas în formă de pară*¹⁷, lucrat din pastă cărămizie, cu fundul gros. Pare a fi fost o cănuță (are urme de toartă) (sec. III—IV e.n.?) (L=10,5 cm à ø g=6 cm ; ø f=4,5 cm). Pare a fi de producție locală ?

— *Urcior roman* lucrat¹⁸ la roată din pastă cărămizie cu aspect zgrunțuros. Aparține olăriei romane provinciale standardizate (I = 12,5 cm ; ø f = 3,5 cm ; ø g = 4 cm).

Aceste piese par a indica un drum sau drumul comercial din Dacia romană, via Porolissum spre Pannonia romană¹⁹.

La *Medieșul Aurit*²⁰ a fost descoperită o piesă de bronz ajurat, iar recent, la *Moroda*²¹, com. Saleuș, jud. Arad, s-a descoperit o *aplică* ? romană de centură din pronz ajurat, piese ce par să indice nu numai legături economice între dacii liberi și Dacia romană, ci și, eventual, raporturi clientelare (militare ?), participarea unor daci liberi în *serviciu* ? în armata Daciei romane (cf. și descoperirile de ceramică dacică în castrele romane de la *Micia*, *Bologa* și *Bucium*).

Aceste piese — ce dovedesc legăturile (economice, sociale, militare ?) dacilor liberi cu dacii și romanii din imperiu, din Dacia romană — se constituie în descoperiri cu funcții diferite în raporturile firești ale epocii dominației romane în Banat, în Munții Apuseni ai Transilvaniei și în zona *Porolissum* din nord-vestul Daciei romane :

— pe de o parte „importuri”, constând din terra sigillate, opaițe, olărie standardizată romană ;

— piese de metal (bronzuri ajurate), dovedind relațiile sociale cu lumea romană (?), și ;

— ceramică de factură romană provincială, ca cea de la Biharea, pare-se lucrată pe loc, adoptată și adaptată nevoilor cotidiene ale dacilor liberi de epocă romană și intrată în șuvoiul natural al vieții lor istorice în epoca romană.

Cu roluri, nuanțe și intensități diferite, ca și în alte regiuni²² ale Daciei locuite de dacii liberi de epocă romană, aceste descoperiri explică și dovedesc

¹⁶ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. nr. 10, 775.

¹⁷ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. nr. 10783.

¹⁸ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. nr. 10782.

¹⁹ Din șirul acestor descoperiri ar putea face parte și mai vechea descoperire de la Corund, jud. Satu Mare, cf. T. Báder, *Descoperiri de „terra sigillata” în teritoriile situate la nord-vest de Dacia romană*, în „Sargetia”, XI—XII, 1974—1975, p. 269—276.

²⁰ S. Dumitrașcu, T. Báder, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, I, Oradea, 1967, p. 40, fig. 20 ; cf. și D. Tudor, *Castra Daciae Inferioris* (VIII). *Săpăturile lui Gr. G. Tocilescu în castrul roman de la Răcari (r. Filiași, reg. Oltenia)*, în „Apulum”, V, 1965, p. 233—257, fig. 7/II, 14 ; J. Oldenstein, *Zur Ausrüstung römischer Auxiliäreinheiten*, în *BeRGGK*, 57, Mainz, 1976, p. 51—284, pl. 39/368.

²¹ Muzeul Țării Crișurilor, inedită.

²² R. Vulpe, *La Valachie et la Basse-Moldovie sous les Romains*, în „Dacia”, V, 1961, p. 365—393 ; D. Tudor, *Romanizarea Munteniei*, în „Apulum” XII, 1974, p. 111—116 ; idem, *Dovezile arheologice despre menținerea stăpînirii romane la nord de Dunăre după evacuarea aureliană a Daciei* (sec. III—V), în „Historica”, LIII, Craiova, 1974, p. 93—109 ; Gh. Bichir, *Relations between the Sarmatians and the Free Dacians*, în *BHR*, XVI, București, 1975, p. 63 ; I. Glodariu, *Aspecte ale politicii demografice romane în zona de sud a Transilvaniei*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 95—109 ; Gh. Bichir, *Date noi cu privire la romanizarea Munteniei*, în *SCIIVA*, 29, 3, 1978, p. 385—395 ; idem, *Autohtoni și migratori în secolele II—III e.n. în județul Ilfov, în Ilfov-File de istorie*, București, 1978, p. 93—97 ; cf. și I. C. Drăgan, *Idealuri și destine, eseu asupra evoluției conștiinței romane*, București, 1977, p. 50—53, cap. *Romanizarea* : „Romanizarea a fost rapidă și desăvîrșită pînă la contopirea completă a limbii tracice preromane în noua limbă latină vulgară, care devenise limba de circulație în tot imperiul. Tocmai această înfrățire a celor

începutul în continuarea²³ procesului de romanizare la dacii liberi din Crișana²⁴. Analizate atent, cercetările de la Biharea constituie o nouă verigă în explicarea și dovedirea arheologico-istorică a procesului istoric de formare a poporului român (a lumii daco-romanice, neo-latine) și în Crișana.

LES DÉCOUVERTES DACIQUES D'ÉPOQUE ROMAINE DE BIHAREA

R é s u m é

L'auteur présente les découvertes archéologiques daciques d'époque romaine de Biharea, en les datant aux IIe—IIIe siècles. À son avis, les fosses au matériel dacique d'époque romaine sont des tombes ou des fosses de culte. Cette hypothèse est soutenue par la forme spéciale des fosses (elles ont été creusées avec soin et, en quelques cas ont les parois cultes) et par un crâne qu'on a trouvé dans une des fosses.

L'auteur présente ensuite, d'une manière analogue, les groupes des découvertes dacique de l'ouest et du nord-ouest de la Dacie à l'époque romaine.

două limbi explică fenomenul conservării a foarte puține cuvinte trace originare, dintre care unele se regăsesc în limba iliro-albaneză de azi, după cum o confirmă cu multă logică academicianul francez de curînd dispărut Louis Armand“.

²³ Cf. pentru alte zone P. Lakatos, *Funde der Römerzeit vom Gebiet der Szegediner Festung*, în A MFME, 1, 1964—65, Szeged, 1966, p. 65 și urm.; A. Mócsy, *Trecere în revistă a cercetărilor ungare de arheologie*, în *Lucrările Comisiei Mixte de Istoria Româno-Ungară*, București, 1977, p. 45—49; N. Gudea, *Cîteva observații privind procesul de romanizare (în legătură cu cartea lui Marcel Bénabou)*, în SCIVA, 29, 2, 1978, p. 231—240.

²⁴ H. Daicoviciu, în *Catalog : La civilisation classique des daco-GETES*, 27 aprilie—10 iunie 1979, *Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, Bruxelles, p. XXXI : „La retraite aurélienne de 271 de notre ère a laissé en Dacie une population à mœurs romaines et parlant le latin; celle-ci a pu répandre graduellement la romanité également dans les contrées habitées par les Daces libres. De cette population romanisée de l'ancienne province, naîtront, quelques siècles plus tard, le peuple et la langue romaine“.